

Oudnederlandse maten**Nico Smalenburg****Greintje**

In vervolg op mijn artikel in de MIR 72 over oude lengtematen en gewichten wil ik hier verder ingaan op de diverse Oudnederlandse maten voor oppervlakten.

Om de woorden van de alom bekende Dominee Gremdaat te spreken: “Kent u die uitdrukking, ...”, het volgende. De koppeling tussen dit en mijn vorige artikel wordt gevormd doordat, zoals verderop zal blijken, het gewicht *greintje* eveneens indirect een oppervlaktemaat is. De uitdrukking *Je moet dit met een korreltje (of greintje) zout nemen* is algemeen bekend.

Wat is een greintje? Dat is een oude gewichtsmaat, ter grootte van ongeveer 65 milligram, om precies te zijn 64,79891 milligram. Dat is hetzelfde als het Engelse *grain*, het traditionele gewicht waarop het Engelse meetsysteem voor gewichten was gebaseerd.

Grein betekende oorspronkelijk een korreltje (Latijn: *granum*). Vroeger werd de maatdefinitie vaak afgeleid van natuurlijke bronnen. Zo was de gerstekorrel een van de vroegste maten van gewicht, maar ook van lengte, en dat werd een *grein* (het gewicht van een zaadkorrel uit het midden van een aar gerst). Ook een tarwekorrel werd voor hetzelfde doel gebezigd. Zo komt 20 grein gerstekorrels overeen met 24 grein tarwekorrels.

De mud

Het verband tussen de in mijn vorige artikel genoemde *mud* (een gewicht van ongeveer 70 kg aardappelen en/of een inhoudsmaat (variërend van streek tot streek tussen 150 – 300 liter voor graan) is in dit artikel een oppervlaktemaat. Oorspronkelijk stond de mud gelijk aan de hoeveelheid grond die een boer met een mud zaad (of grein) kon inzaaien. De grootte van de mud oppervlakte verschilde echter wel per streek. In Gelderland varieerde de mud van 0,45 ha tot 0,78 ha, het Overijsselse *herenmud* bedroeg 0,53 ha en het Steenwijker mud, in Drenthe in gebruik, bedroeg 0,36 ha.

Oppervlaktematen

Aangezien een mud in het algemeen verdeeld werd in 4 schepel en in 16 spint, zijn deze in mijn vorige artikel genoemde maten voor gewicht en inhoud eveneens om te zetten in oppervlaktematen.

Andere, in vroeger tijden gebruikte oppervlaktematen, zijn inmiddels niet meer in gebruik, zoals de Rijnlandse voet van 1,183 m² en de 's Hertogenbossche voet van 0,414 m².

Bij de roede als oppervlaktemaat wordt wel gesproken van de vierkante roede. Schertsend werd wel gezegd: “Hij stinkt zeven roeden in de wind”. De vierkante roede is een are. Zij kan onderverdeeld worden in 100 vierkante ellen (deci-are).

Nog een aantal roede-maten:

- De Apeldoornse roede = 100 m².
- De Bredase roede = 32 tot 33,33 m².
- De Groningse roede = 16,66 m².
- De Hondsbosse roede = 11,71 m².
- De Rijnlandse roede = 14,19 m².
- In Oost-Brabant is een roede 100 m².
- De Vlaamse roede = 14,93 m².

Ook de *morgen* is een Oudnederlandse oppervlaktemaat. Het is het oppervlak dat in een ochtend kon worden geploegd. De grondbelasting die per morgen verschuldigd was, werd *morgenbede* of *morgengeld* genoemd. Een morgen was ongeveer een hectare groot, maar de exacte maat was, evenals de roede, sterk streekgebonden.

Enkele voorbeelden zijn:

- De Biltse Morgen = 0,92 ha.
- De Gelderse Morgen = 0,86 ha.
- De Rijnlandse Morgen = 0,85 ha.

- De Rijnlandse Morgen (als oppervlaktemaat) = 1 dagmaaiend = 3 hont = 8516 m².
- De 's Hertogenbossche Morgen = 0,993 ha.
- De Veluwse Morgen = 0,93 ha.
- De Waterlandse Morgen = 1,07 ha.
- De Zijper of Schermer Morgen = 0,8516 ha.

De vierkante *bunder* is een oppervlaktemaat die tegenwoordig nog weleens gebruikt wordt, gelijk aan 1 ha. De bunder kan onderverdeeld worden in 100 vierkante roeden. 1 vierkante Roede = 100 vierkante ellen.

De heerlijkheid Stellendam

Mijn voorvaderen waren destijds Ambachtsheer van de Heerlijkheid Stellendam. In de onderstaande tekst uit mijn familieboek *De Kwartieren van N.J.W. Smallenburg* is hier een en ander overgenomen. De grootte van de Heerlijkheid Stellendam werd in het contract van associatie in bunders, roeden en ellen opgenomen.

In het A.J.A. van der AA, Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden, 10^e deel, Gorinchem 1847, staat, dat de Staten van Holland en West Friesland na de Opstand de opvolger waren van het landsheerlijk bestuur. Zij gingen nu over de belening en vergeving van heerlijkheden. In 1765 hadden de Staten van Holland en West Friesland zekere landen, die als aanwassen de verbinding tussen de eilanden Goedereede en Overflakkee waren gaan vormen, aan een aangelegde dam en deze eilanden door bedijking voorgoed aan elkaar waren verbonden tot een ambachtsheerlijkheid onder de naam Stellendam hadden verheven. Personen uit het geslacht Cau waren daarvan ambachtsheer. De laatste die in van der AA in 1847 vermeld staat, is Heer Frank Diederik Cau, woonachtig in Voorschoten.

De heerlijkheid ging bij veiling op 26 juni 1872 over aan Mr. Nicolaas Jacobus Willem Smallenburg. Na afschaffing van de *Heerlijke Rechten* is de titel *Ambachtsheer van Stellendam* achtereenvolgens aan Ir. F.W. Smallenburg en naar mijn vader, N.J.W. Smallenburg, via vererving overgegaan. Zowel tijdens zijn leven, als na zijn overlijden zijn er geen notariële akten bekend waaruit zou blijken dat die titel uit de familie is verdwenen.

Fig.1. Kaart van de heerlijkheid Stellendam.

Over deze heerlijkheid

Bilderdijk dichtte, in wat overdreven bewoordingen, aan het einde van de 18^e eeuw:

*O, vruchtbaar Stellendam, ontworsteld aan den vloed,
Gedenkstuk van den vlijt, van d'onvergeetbren Voet,
Wiens Goddelijke Harp, den Heiland opgedragen
Des aardrijks wellust was, Der Heemlen welbehagen!*

Fig. 2. Wapen van Stellendam. Mijn overgrootvader heeft als helmteken op het familiewapen Smalenburg een zwaan laten opnemen. Aangezien hij de heerlijkheid Stellendam heeft verkregen via een veiling denk ik dat hij het helmteken van de zwaan overgenomen heeft uit het wapen van Stellendam. Hij voerde ook de titel Heer van Stellendam, evenals mijn grootvader, en vader via vererving.

Tussen Goeree en Overflakkee lag van oudsher de Stellengors, die zeer veel overstromingen veroorzaakte. Dr. Johannes Eusebius Voet van Vormiseele, een merkwaardig man, die van vele markten thuis was, vormde een plan om dit te verhelpen. Door hem werd een systeem van bedijking ontwikkeld, wat in 1764 het volgende contract tot gevolg had:

Contract van Associatie, opgemaakt 4-9-1764:

"Wy ondergeteekende, onse gedachten hebbende laten gaan om de Edele Groot Mogende Heeren Staten van Holland en Westvriesland te subleveren van de sware kosten, die H.Ed. Gr. Mog., genoodzaakt zyn tjaarlyks te moeten impendeeren aan den dam gelegen tusschen de eilanden van Goedereede en Flacquee en dus om die over te neemen, opzoekere hier naar volgende conditien, waar toe by Hun Ed. Grootmogende inclinatie bevonden werdende, zoo zyn wy ondergeteekende, zo voor ons, als onse erven of recht verkrygende, onder en met den anderen geconvenieerd als volgt:" etc. Het op deze wijze gewonnen land zou worden verenigd tot een heerlijkheid onder de naam *Stellendam*. In dit contract wordt verder aangegeven, dat men na overname van deze dam zou trachten de aanslibbing te bevorderen om daarna tot indijking over te gaan.

De heerlijkheid Stellendam ligt tussen Overflakkee en Goedereede ten oosten van het dorp Stellendam, ten zuiden van het Haringvliet, en ten noorden van de Bienenen of Grevelingen. Volgens kadastrale meting is de grootte 1530 Bunder 34 Roeden en 30 Ellen. De heerlijkheid bestond uit een aantal landerijen, huizen en boerderijen in de Adrianapolder, de Eendrachtspolder, de Halspolder, de Scharrezee polder en een aantal Thienden. De grond aan de zee ontwoekerd, is zeer vruchtbaar en brengt voort: meekrap, tarwe, gerst, erwten, rogge, haver, bonen, vlas, koolzaad en aardappelen. Tevens vindt men hier geschikte weiden. Het dorp Stellendam is gelegen in de Eendrachtspolder, en ontleent zijn naam aan de stelle gors en de dam, die in het jaar 1751 over deze gors gelegd is, waarna de bedijking is gevolgd van de Eendrachtspolder. Het dorp is ontstaan in 1782 toen het eerste stenen huis werd gebouwd door de heer Cau. Dit huis was zowel rechtskamer als dorpskerk.

Wat wilde het nu zeggen om Heer van een ambachtsheerlijkheid te zijn? Vóór 1848 hielden deze rechten, behalve zekere inkomsten uit de heerlijkheid, ook nog bestuursrechten in, zoals de benoeming van functionarissen op plaatselijk niveau; zelfs in feodale tijden waren er nog uitgestrekte bevoegdheden in de rechtspraak, maar dat was langzamerhand verminderd. Met de afschaffing in 1848 van de benoemingsrechten was er geen overheidsbevoegdheid meer en bleven de Heren van een heerlijkheid over als grootgrondbezitter met een inkomen daaruit. Men kocht toen ook wel heerlijkheden als een vorm van belegging. Officieel waren de heerlijke rechten in 1795 met de Franse revolutie afgeschaft, maar in het begin van de 19^e eeuw is er een restauratie geweest en hebben personen die heerlijkheden kochten soms weer oude heerlijke rechten verworven of zich aangematigd, totdat daaraan door het landsbestuur en provinciaal bestuur in 1848 een einde werd gemaakt.